

mâm'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği (haz. Mustafa Aymak – Halil İbrahim Karademir, Sivas 1993 [sempozyum tebliğleri]); Ahmet Akgüç, *Kemâleddin İbn Hümâm'a Göre Allah Teâlâ'nın Fiilleri ve Gazzâlî'nin Bu Husustaki Görüşleriyle Karşılaştırılması* (yüksek lisans tezi, 1994, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Niyazi Kahveci, *İbnü'l-Hümâm ve İbn Âbidîn'e Göre İslâm Hukukunda Siyasal Suç* (Ankara 1996). İbnü'l-Hümâm'a dair özellikle son yıllarda Türkiye'de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede 3 Haziran 1990 tarihinde Sivas'ta Kemâleddin İbnü'l-Hümâm Vakfı kurulmuş ve bu vakıf tarafından ilmî toplantılar düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Tevhîd", 58; Müslim, "Zikir", 10; Tirmizî, "Da'avât", 59; İbn Mâce, "Edeb", 56; İbnü'l-Hümâm, *el-Müsâyer*, İstanbul 1400/1979, s. 32-35, 176; İbn Hacer, *İnbâ'u'l-gumr*, VIII, 203; İbn Tağrîberdî, *ed-Delîlû's-Şâfi* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Mekke 1403/1983, II, 650; İbn Emîrû Hâc, *ed-Takrîr ve't-tahbîr*, Bulak 1316, I, 5, 34; II, 240, 272; Necmeddin İbn Fehd, *Mu'cemû's-şüyûh* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Riyad 1402/1982, s. 240-241; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, VIII, 127-132; a.mlf., *ez-Zeyl'alâ Ref'i'l-ışr* (nşr. Cûde Hilâl – Muhammed Mahmûd Subh), Kahire 1966, s. 16, 68, 124, 128, 131, 141, 142, 310, 410, 443, 447, 451, 452, 455, 460; ayrıca bk. neşreden giriş, s. 22; Süyûtî, *Büğüetü'l-vu'ât*, I, 166-169; a.mlf., *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 474; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 270-272; Emîr Pâdişah, *Teyisrû't-Tahrîr*, Kahire 1350/1932, I, 3; Keşfü'z-zunûn, I, 236, 358, 409, 882; II, 1292, 1666-1667, 2034; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 298-299; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâli*, II, 201-202; İbn Âbidîn, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 32; a.mlf., *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), III, 173, 621, 688; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 180-181; Pertsch, *Gotha*, II, 10; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IV, 145; V, 510; Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh, Medhal*, İstanbul 1333, s. 58-59; Brockelmann, *GAL*, II, 99; *Suppl.*, II, 91-92, 112; *İzâhu'l-meknûn*, I, 151; Muhammed Zâhid Kevserî, *Fıkıhu ehlil-l-râk ve hadîsühüm* (nşr. Abdül-fettâh Ebû Gudde), Beyrut 1390/1970, s. 73; M. Mutî' el-Hâfiz, *Fihrisü' mahtûâtî Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye: el-Fıkhu'l-Haneî*, Dimaşk 1400/1980, I, 52, 405; D. Gimaret, *Théories de l'acte humain en théologie musulmane*, Paris 1980, s. 224-231; Bilmen, *Kamus*, I, 405; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü' mahtûâtî Köprülü*, İstanbul 1406/1986, II, 394; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 96-97; Hakkı Aydın, *Sivaslı İbn-i Hümâm ve Tahrîri*, Sivas 1993; Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, "Kemâleddin İbn-i Hümâm'ın Hadisçiliği", *Kemâleddin İbn-i Hümâm'ın Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği* (haz. Mustafa Aymak – Halil İbrahim Karademir), Sivas 1993, s. 25-32; Sabri Hizmetli, "Kemâleddin İbn Hümâm es-Sivâsî'nin Kitâbü'l-Müsâyeresi ve İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri", *Diyanet İlmî Dergi*, XXIX, Ankara 1993, s. 47-55; Muhammed Hâdî Müezzîn-i Câmî, "İbn Hümâm", *DMBİ*, IV, 120-121.

FERHAT KOCA

İBNÜ'L-İRÂKÎ

(ابن الرائي)

Ebü Zür'a Velîyyüddîn Ahmed
b. Abdîrahîm b. el-Hüseyn
el-Kürdî el-Mihrânî
(ö. 826/1423)

Hadis hâfızı ve fakih.

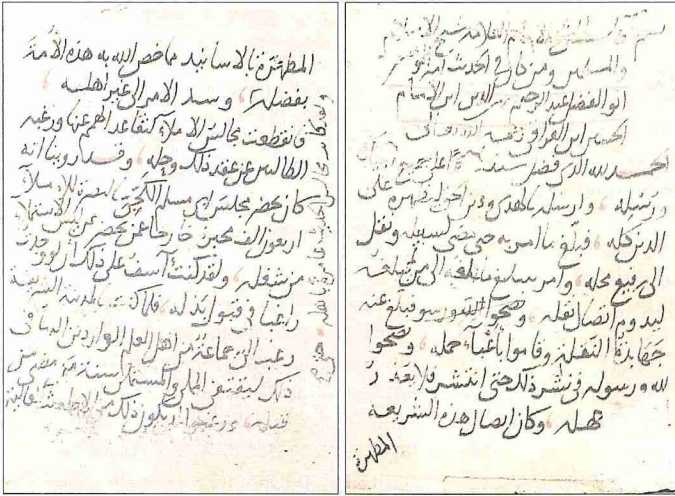
3 Zilhicce 762'de (4 Ekim 1361) Kahire'de doğdu. Babası Zeynüddin el-İrâkî devrinin tanınmış bir hadis âlimiydi. Annesi Ümmü Ahmed Âişe el-Alâî de hadisle ilgilenen bir hanım olup 765'te (1364) tahsil için Dimaşk'a giden eşine refakat etmiş ve oradaki muhaddislerden faydalanmıştı. İbnü'l-İrâkî, önce babasından daha sonra Ebü'l-Harem Muhammed b. Muhammed el-Kalânîsi, İzzeddin İbn Cemâa ve İbn Nübâte el-Misrî gibi âlimlerden ders aldı. Babası onu üç yaşında iken Dimaşk'a götürdü ve Ebü'l-Mehâsin el-Hüseynî, İbn Râfi' ve Sittülarab gibi muhaddislerin derslerinde bulunmasını, oradan da Kudüs'e giderek Dimaşk'ın ileri gelen âlimlerinden icâzet almasını sağladı. İbnü'l-İrâkî Kahire'ye dönünce Kur'an-ı Kerim'i ve çeşitli ilimlere dair metinleri ezberlemeye başladı. İbn Abdülber es-Süb-kî, Nâsirüddin Muhammed b. Ali el-Harâvî, Cüveyriye bint Ahmed el-Hekkâriyye ve Cemâleddin Abdullah b. Ali el-Bâcî gibi âlimlerden faydalandı. 768'de (1367) babasıyla birlikte Mekke ve Medine'ye gitti. Medine'de Bedreddin İbn Ferhûn'dan, Mekke'de Bahâeddin İbn Akil, Ümmü'l-Hasan Fâtıma bint Ahmed el-Harâzî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ahmed en-Nümeyrî gibi muhaddislerden hadis dinledi. 780'den (1378) sonra, eniştesi ve hocası olan Nüreddin el-Heysemî ile ikinci defa Dimaşk'a giderek muhtelif âlimlerden istifade etti. Başta hadis, fıkıh ve usûl-i fıkıh olmak üzere çeşitli ilimlerde kendini yetiştiren İbnü'l-İrâkî'nin tanınmış hocaları arasında İsnevî, İbnü'l-Mülâkkın ve Ömer b. Raslân el-Bulkinî de yer alır. 822'de (1419) hac maksadıyla Hicaz'a gitti, orada birçok kişiye hadis imlâ etti. Takıyyüddin el-Fâsî, İbnü'l-Hümâm, Sâlih b. Ömer el-Bulkinî, Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, Şümunnî ve Kadı Ebü'l-Berekât İzzeddin Ahmed b. İbrâhim el-Askalânî ondan faydalanmış pek çok talebeden bazılarıdır.

İbnü'l-İrâkî Kahire'deki Baybarsiyye, Karasunguriyye, Cemâliyye en-Nâsiriyye, Fâziliyye medreseleriyle Kâmilîyye Dârülhadisi ve İbn Tolun Camii'nde ders verdi. Babasının uzun bir aradan sonra yeniden

canlandığı imlâ meclislerini onun vefatının ardından Şevval 810'dan (Mart 1408) itibaren devam ettirerek 600'den fazla mecliste hadis imlâ etti (Süyûtî, *Ta-bakâtü'l-huffâz*, s. 548). 790'lı (1388) yılların başından itibaren yirmi yıllık bir dönem içinde Ahmed b. İsâ el-Kerekî'nin yerine çeşitli tarihlerde kadı nâibliği yaptı, Menûf kadılığında bulundu. Bu arada Cemâliyye en-Nâsiriyye Medresesi'nde meşihatü't-tasavvuf (şeyhüşşüyûh) görevini de üstlendi. Celâleddin el-Bulkinî'nin vefatı üzerine 15 Şevval 824'te (13 Ekim 1421) Sultan el-Melikü'z-Zâhir Çakmak tarafından Mısır kadılıkudâtılığına tayin edildi. Kendisine zaman zaman talebesi İbn Hacer el-Askalânî'nin vekâlet ettiği bu görevini on üç ay yirmi bir gün sürdürdü. Aralarında öğrencilerinin de bulunduğu bazı kimseler tarafından Mısır Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Seyfeddin Barsbay'a şikâyet edilmesi ve bu sebeple görevinden alınması onu çok üzdü. 27 Şâban 826'da (5 Ağustos 1423) Kahire'de vefat etti ve babasının Kahire dışında sahradaki kabrinin yanına defnedildi.

İbnü'l-İrâkî'nin talebesi Takıyyüddin el-Fâsî hocasının fıkıh konularını, fıkıh usulünü, tefsir ve Arap dilini iyi bilen, isabetli fetvalar veren bir âlim olduğunu söyler. İbn Hacer, İbn Tağrîberdî ve Dâvûdî gibi âlimler onun aynı zamanda kuvvetli hâfızası ve üstün zekâsıyla öne çıktığını, devrinin en güçlü hadis hâfizlarından biri kabul edildiğini belirtmişlerdir. Vefatından önce Zeynüddin el-İrâkî'ye geride hangi hadis hâfizlarını bıraktığı sorulduğunda sırasıyla İbn Hacer'in, İbnü'l-İrâkî'nin ve Nüreddin el-Heysemî'nin adını vermesi (*İnbâ'u'l-gumr*, V, 172), onun hadis alanındaki yetişkinliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. İbn Hacer el-Askalânî, İbnü'l-İrâkî'nin hakkı savunma hususundaki tâvîzsiz tutumuyla tanındığına ve herkesle iyi geçinen tabiatıyla temayüz ettiğine, İbn Tağrîberdî mütevazı ve hoşsohbet kişiliğine, Sehâvî de aile fertleri çok, maddî imkânları az bir âlim olduğuna işaret etmiştir.

Eserleri. A) Hadis. 1. *el-Müstefâd min mübhemâti'l-metn ve'l-İsnâd*. Senedin de veya metninde "recül, ibnû fülân, bintü fülân" gibi müphem şahısların geçtiği hadisleri derleyerek bu kişilerin kim olduğunu göstermeyi amaçlayan İbnü'l-İrâkî, Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ'u'l-mübhem*, Nevevî'nin *el-İşârât*, İbn Beşkûvâl'in *Gavâmizü'l-esmâ'i'l-mübhem* ve İbnü'l-Kayserânî'nin *İzâhu'l-işkâl* adlı eserlerinden faydalanmış, bu eserleri yer

İbnü'l-İrâkî'nin
el-Ehâdisü'l-
'uşâriyyât adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Köprülü Ktp.,
nr. 371)

yer ilâve ettiği bilgilerle yeni bir düzene koymuştur. Benzer eserlerde müphem şahıslar veya sahâbî adlarının esas alınmasına karşılık fıkıh bablarına göre düzenlenen eserde genellikle önce sözü edilen dört kitapta, ardından onların üçünde, daha sonra ikisinde ve sadece birinde yer alan müphem rivayetler kaydedilmiş, ayrıca müellifin tesbit ettiği müphem rivayetler de sıralanmıştır. Konusunun en muhtevalı çalışması olan eseri Abdurrahman Abdülhamîd el-Ber üç cilt halinde yayımlamıştır (Mansûre-Cidde 1414/1994).

2. *Ṭarḥu't-teşrîb fi şerḥi't-Taḳrîb*. İbnü'l-İrâkî henüz on iki-on üç yaşlarında iken babası, onun ahkâma dair sahih hadisleri senedleriyle ezberlemesi için Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ile İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ından seçerek hazırladığı kitabına *Taḳrîbü'l-esânîd ve tertîbü'l-mesânîd* adını vermiş, İbnü'l-İrâkî de bu eseri babasına dokuz mecliste okumuştur. Zeynüddin el-İrâkî'nin ancak bir kısmını şerh edebildiği bu çalışmayı İbnü'l-İrâkî onun vefatından sonra 818 (1415) yılında tamamlamıştır (I-VIII, Kahire 1353; Beyrut, ts.). Baba ve oğulun bu eserleri üzerine Fehd b. Sa'd el-Cühenî, *el-Ârâ'ü'l-uşûliyye fi'l-emr ve'n-nehy ve'l-hâş li'l-hâfız el-İrâkî ve'bnihi fi kitâbihimâ Ṭarḥi't-teşrîb fi şerḥi't-Taḳrîb* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1416/1995, Câmîatü Ümmi'l-kurâ külliyyetü's-şer'ia ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye fer'u'l-fikh ve'l-usûl). İbnü'l-İrâkî'nin *Taḳrîbü'l-esânîd*'in hadisleri üzerine yaptığı *Taḥricü Taḳrîbi'l-esânîd* adlı çalışmasının II. cildi Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de bulunmaktadır (Hadis, nr. 725).

3. *el-Eṭrâf (el-İṭrâf) bi-evhâmî'l-Eṭrâf*. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'nin *Tuḥfetü'l-eşrâf bi-ma'rîfeti'l-eṭrâf*'ında görülen bazı hataları düzeltmek amacıyla kaleme alınmış

olup Kemâl Yûsuf el-Hût tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1406/1986).

4. *el-Beyân ve't-tavzîḥ li-men uḥrice lehû fi's-Şaḥîḥ ve müsse bi-darbin mine't-tecrîḥ*. Buhârî ile Müslim'in eserlerine rivayetlerini almalarına rağmen bazı âlimlerce tenkit edilen râviler hakkında bir çalışma olup müellif önce bu râvileri tenkit edenlerin, ardından savunanların görüşlerini zikretmiştir (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1410/1989).

5. *ez-Zeyl'ale'l-İber fi haberî men gaber*. Zehebî'nin *el-İber*'i ile onun üzerine yine müellifi-nin yazdığı zeyil için Zeynüddin el-İrâkî 741-763 (1340-1362) yıllarını içine alan bir zeyil kaleme almış, İbnü'l-İrâkî de bu çalışmaları, kendi doğum yılı olan 762'den (1361) başlayarak 786'ya (1384) kadar olan dönemi kapsayan bir eserle devam ettirmiştir (nşr. Sâlih Mehdî Abbas, I-III, Beyrut 1409/1989).

6. *Zeylül-Kâşif*. Eserde, Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'i ile İbn Hacer el-Askalânî'nin *Tehzîbü't-Tehzîb*'inde olduğu halde Zehebî'nin sadece *Kütüb-i Sitte* râvilerini bir araya getirdiği *el-Kâşif*'e almadığı şahıslar derlenmiş, ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almasına rağmen adı geçen kitaplarda bulunmayan râviler de yer verilmiştir. 2198 şahsı ihtiva eden eseri Bûrân ed-Dannâvî yayımlamıştır (Beyrut 1406/1986). İbn Hacer el-Askalânî, *Zeylül-Kâşif*'te gördüğü tashihe muhtaç hususlara *Ta'cîlül-menfa'a bi-zevâidi ricâli'l-immeti'l-erba'a* da işaret etmiş, ayrıca el-Evhâm elletî vaka'at li'l-Hüseynî ve Ebî Zûr'a (*el-Cevâbü'l-cellîl-vak'a fi mâ yuraddü 'ale'l-Hüseynî ve Ebî Zûr'a*) adlı eserinde bu tashihlerini sürdürmüştür.

7. *Şerḥu Süneni Ebî Dâvûd*. Müellifin ilk çalışmalarından olan yedi cilt hacmindeki bu eser, *Sünenü Ebî Dâvûd*'un "Sücûdü's-sehv" bahsine kadar gelen kıs-

mının şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan başı ve sonu eksik iki nüsha (Cârullah Efendi, nr. 316, 131 varak; nr. 318, 79 varak) muhtemelen bu tamamlanmamış çalışmadır.

8. *Emâli fi'l-ḥadîş (Cüz')*. Kettânî'nin 600 meclis kadar olduğunu söylediği (*er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 342) eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 251/2; diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 71).

9. *el-Eḥâdisü'l-üşâriyyât*. İbnü'l-İrâkî tarafından imlâ edilmiş kırk hadisi ihtiva eden eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 371).

10. *Tuḥfetü't-taḥşîl fi zikri ruvâti'l-merâsîl* (Köprülü Ktp., nr. 386/2).

11. *Kitâbü (Aḥbârü'l-müdeḥḥîn*. Eserde, Alâî'nin *Câmi'u't-taḥşîl fi aḥkâmî'l-merâsîl*'de tesbit ettiği müdeḥḥîslere on üç kişi daha eklenmiş, İbn Hacer el-Askalânî, *Ṭabaḳâtü'l-müdeḥḥîn* diye de bilinen *Ta'rîfû ehli (ülü)t-taḥdîs bi-merâtibi'l-mevşûfîne bi't-tedlîs*'inde bunu ve aynı konudaki diğer eserleri tamamlamıştır. Kitabın bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Mecmua, nr. 386/5; diğer nüshaları için bk. a.g.e., a.y.).

B) Fıkıh. 1. *Muḳaddime bi'l-hükm bi'l-mûcib ve'l-hükm bi's-şihḥa* (*el-Hükm bi's-şihḥa ve'l-hükm bi'l-mûcib, el-Farḳ beyne'l-hükm bi's-şihḥa ve'l-mûcib*). Fetva usulüne dair olan eserin bazı nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 1025, vr. 5^a-13^a, Damad İbrâhim Paşa, nr. 680, vr. 370^a-374^a; diğer nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 79; *Suppl.*, II, 71).

2. *Taḥrîrül-fetâvî 'ale't-Tenbîḥ ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî (en-Nuket 'ale'l-muḥtaşarâti's-şelâse)*. Şâfiî fıkının üç önemli kitabı üzerine çeşitli âlimler tarafından yazılan eserlerin bir araya getirilip değerlendirildiği çalışmadır (Brockelmann, *GAL*, II, 79; *Suppl.*, II, 71).

3. *el-Ecvibetü'l-merḍiyye 'anil-es'ileti'l-Mekkiyye*. Takıyyüddin İbn Fehd el-Mekki'nin yönelttiği otuz soruya İbnü'l-İrâkî'nin 809'da (1406) verdiği cevaplardan ibaret olan eseri Muhammed Tâmir yayımlamıştır (Kahire 1411/1991).

4. *Tenḳîḥu'l-Lübâb*. İbnü'l-Mehâmilî'nin *el-Lübâb fi'l-fıkh* adlı eserinin muhtasarıdır (Brockelmann, *GAL*, I, 192; *Suppl.*, II, 71).

5. *Muḥtaşarü'l-Mühimmât (Mühimmâtü'l-Mühimmât)*. İsnevî'nin *el-Mühimmât 'ale'r-Ravza*'sının muhtasarı olan eserin bir nüshası Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de kayıtlıdır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 71).

6. *Şerḥu Manzûme fi'l-vuḍû'ül-müsteḥab*. Kırk yerde abdest almanın müsteḥap olduğuna dair Zeynüddin el-İrâkî'nin yazdığı manzumenin şerhidir (*Keşfü'z-zu-*

nûn, II, 1867). 7. *en-Nehce (el-Behce) tû'l-merdıyye şerhu'l-Behcetî'l-verdiyye*. Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin *el-Hâvî's-sâğır*'inin manzum hale getirilmiş şeklidir (Sehâvî, I, 343; Brockelmann, GAL, I, 495; II, 79; Suppl., I, 679). 8. *el-Ğaysü'l-hâmi' şerhu Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*. Tâceddin es-Sübkî'nin *Cem'u'l-cevâmi'*'ne Bedreddin ez-Zerkeşî'nin yazdığı şerhin muhtasarıdır (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 305). Eseri Mahmûd Ferec Süleyman'ın neşrettiği belirtilmektedir (*el-Müstefâd*, neşredenin girişi, I, 56). 9. *Şerhu'n-Necmî'l-vehhâc fi nazmî'l-Minhâc*. Zeynüddin el-İrâkî, Beyzâvî'nin *Minhâcû'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl* adlı eserindeki hadisleri *Tahrîcû eḥâdîsi Muḥtaşari'l-Minhâc (Tahrîcû eḥâdîsi'l-Minhâc li'l-Beyzâvî)* adıyla tahrîc etmiş, ayrıca *en-Necmû'l-vehhâc fi nazmî'l-Minhâc (Nazmû Minhâcî'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-uşûl)* adıyla 1367 beyitte manzum hale getirmişti. İbnü'l-İrâkî ise 788'de (1386) kaleme aldığı bu eserinde babasının manzum kitabını şerhetmiş olup kitabın bir nüshası İran'da Kütüphâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî'de (Şûrâ, nr. 9/70) bulunmaktadır (DMBİ, IV, 220).

C) Diğer Eserleri. 1. *Elfiyye fi tefsiri ġaribi elfâzî'l-Kur'ân*. Alfabetik olarak düzenlenen eser *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*'in (Cava 1355, II, 205-274) ve Dîrî-nî'nin *et-Teyşîr fi 'ilmi't-tefsîrî* (Kahire 1310/1893, s. 2-139) kenarında basılmıştır. 2. *Şerhu's-sadr bi-zikri leyleti'l-kadr*. *Mecmû'atû'r-resâ'ili'l-müniriyye* içinde (Riyad, ts., I, 266-279), ayrıca *Leyletü'l-kadr* adıyla müstakil olarak (Kahire, ts.) neşredilmiştir. 3. *Ünsü'l-vâhid*. Arap edebiyatıyla ilgili olan eserin eksik bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 3786, 126 varak). 4. *Şerhu'l-urcûzeti'l-Yâsemîniyye (el-Mu'în 'alâ fehmi urcûzeti İbni'l-Yâsemîn)*. İbnü'l-Yâsemîn diye anılan Ebû Muhammed Abdullah b. Haccâc'ın "el-cebr ve'l-mukâbele" konusundaki urcûzesinin şerhidir (Brockelmann, GAL, II, 79). 5. *el-İnşâf* (Brockelmann, GAL Suppl., I, 509; II, 71).

İbnü'l-İrâkî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Cem'u havâşi'l-Bulķinî 'ale'r-Ravza*, *Cem'u ġuruķi ḥadîsi'l-Mehdî*, *el-Cevâhirü'l-behiyye şerhu'l-Erba'îni'n-Neveviyye*, *el-Erba'ûn fi'l-cihâd bi-dûni'l-isnâd*, *ed-De-lîlû'l-kavîm 'alâ şıḥḥati cem'i't-takdîm*, *Fazlû'l-ḥayl ve mâ fihâ mine'l-ḥayr ve'n-neyl*, *Fihristü merviyât*, *Ḥallû'r-rumûz ve keşfü'l-künûz*, *Hâşiye 'ale'l-*

Keşşâf, *Muḥtaşarü'l-Keşşâf* (bu çalışmada *el-Keşşâf*'ın hadisleri tahrîc edildiği gibi bazı eksiklikleri de tamamlanmıştır), *İkmâlû Şerhi'l-aḥkâm* (müellifin babasının eseri üzerine yaptığı bir çalışmadır), *el-İstifâde bi'l-vâhid min ikâmeti cum'ateyn fi mekân vâhid*, *Kitâb fi'l-aḥkâm*, *Kitâb mâ du'ife min eḥâdîsi's-Şaḥîḥayn*, *Muḥtaşarü'l-Men-seki'l-kebîr li-'İzzeddîn b. Cemâ'a*, *Muḥtaşarü'l-Mühimmât fi'l-fıḥḥ*, *el-Müselsel bi'l-evveliyye*, *en-Nüket 'ale'l-İzâḥ fi'l-menâsik li'n-Nevevî*, *Şerhu ebyât min Elfiyeti vâlidihî fi'l-ḥadîs*, *Şerhu kıḥ'a min Kitâbi'd-Deķā'ik fi'r-reķā'ik*, *Şerhu metni Minhâcî'l-uşûl*, *Terâcîmü ricâlî Minhâcî'l-uşûl*, *et-Taḥrîr limâfi'l-Minhâcî'l-uşûl mine'l-ma'ķûl ve'l-menķûl*, *Şerhu Nazmî'l-İktirâḥ fi'l-iştîlâḥ* (müellifin babasına ait eserinin şerhidir), *Şerhu Nüketi Ebî İshâķ eş-Şirâzî fi 'ilmi'l-cedel*, *et-Ta'ķibât 'ale'r-Râfi'î* (İbnü'l-İrâkî'nin yazdığı kısımların altı cilt kadar olduğu belirtilmektedir), *et-Tezkiretû'l-müfide* (birkaç ciltten meydana geldiği söylenmektedir), *Tuḥfetü'l-vârid bi-tercemeti'l-vâlid*, *ez-Zeyl 'alâ zeyli vâlidihî 'ale'l-Vefeyât* (Zeynüddin el-İrâkî'nin *ez-Zeyl li-Vefeyâtî'l-a'ġânî*' üzerine yapılan bu çalışma 806 [1403-1404] yılından başlamaktadır).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-'İber* (nşr. Sâlih Meh-dî Abbas), Beyrut 1409/1989, neşredenin girişi, I, 7-34; a.mlf., *el-Müstefâd min mübhemâtî'l-metn ve'l-isnâd* (nşr. Abdurrahman Abdülhamîd el-Ber), Cidde 1414/1994, neşredenin girişi, I, 47-69; a.mlf., *Zeylû'l-Kâşif* (nşr. Bûrân ed-Dan-nâvî), Beyrut 1406/1986, neşredenin girişi, s. 5-14; Fâsî, *Zeylû'l-Takẓîd fi ruvâtî's-sünen ve'l-meşâhid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, I, 332-336; Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-fe-ride fi terâcîmî'l-a'ġânî'l-müfide* (nşr. M. Kemâ-leddin İzzeddin Ali), Beyrut 1412/1992, II, 356-357; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ġumr*, V, 172; VIII, 21-22; Takẓîyüddin İbn Fehd, *Laḥzû'l-elḥâz (Zeylû Tezkiretî'l-huffâz li'z-Zehabî* içinde, nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Dimaşk 1347, s. 284-291; İbn Taġrîberdî, *el-Menḥelû's-sâfi*, I, 332-335; Sehâvî, *ed-Ḍau'ü'l-lâmi'*, I, 336-344; Süyûtî, *Ḥûs-nû'l-muḥâḍara*, I, 363; a.mlf., *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 548; *Keşfü'z-zunûn*, I, 12, 63, 117, 166, 364, 376, 464, 595, 627, 761; II, 1005, 1042, 1124, 1279, 1368, 1480, 1511, 1541, 1583, 1867, 1880, 1915, 1977; Şevkānî, *el-Bedrû't-tâli'*, I, 72-74; Brockelmann, GAL, I, 192, 495; II, 79; Suppl., I, 509, 679; II, 71; *İzâḥu'l-meknûn*, I, 46, 54, 72; II, 83; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, II, 1118-1119; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 122, 130, 170, 342, 371, 394, 423, 427, 443; Claude Gilliot, "Textes arabes anciens édités en Égypte au cours des années 1992 à 1994", MIDEO, XXII, Louvain 1994, s. 349; Muhsin Âbidî, "İbn 'Irâķî", DMBİ, IV, 219-220.

M. YAŞAR KANDEMİR

İBNÜ'L-İBRÎ

(ابن البری)

Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn
Yuhannâ Mâr Grigorius b. Tâciddîn
Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malaḥî
(ö. 685/1286)

Süryânî tarihçisi,
filozof, ilâhiyatçı, edip ve tabip.

622'de (1225) Malatya'da doğdu. Babası Malatya yakınlarındaki İbrâ köyündendir. Bu sebeple veya aslen yahudi olmasından dolayı İbnü'l-İbrî (İbrâlî'nin oğlu - İbrânî'nin oğlu) lakabıyla tanınır. Süryânîler kendisine Bar İbrâyâ, Batılilar ise Barhebraeus derler. Kaynaklarda Ebü'l-Ferec künyesini ve Cemâleddin lakabını niçin aldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Yuhannâ adını ise vaftiz sırasında almıştır. Babası Ehrûn din değiştirip hristiyan olmuş itibarlı bir hekimdi. Ehrûn oğlunun öğrenimiyle yakından ilgilendi. İbrânice, Süryânice, Grekçe ve Arapça öğrenmesini sağladı. İbnü'l-İbrî daha sonra felsefe ve ilâhiyat okudu. Babasından ve devrin diğer tabiplerinden tıp öğrenimi gördü. Babası, Moğol istilâsı sırasında Moğol kumandanlarından birinin doktoru olarak görevlendirildi (1243). Malatya'nın düşmesinden kısa bir müddet sonra ailesiyle birlikte Haçlı hâkimiyetinin hâlâ devam ettiği Antakya'ya giden İbnü'l-İbrî burada bir süre münzevi bir hayat yaşadı. Ardından Trablusşam'a geçerek Ya'kûb adındaki Nestûrî bir âlimden ilâhiyat ve tıp tahsil etti. 1246'da Ya'kûbî patriği II. Ignatius tarafından Malatya civarında Cûbâs (Gabos) Ya'kûbî piskoposluğuna tayin edildi ve Grigorius (Grêgorg-Grigori) adını aldı. Ertesi yıl Cûbâs yakınlarındaki Lâkabbîn (Lakabhin, Lacabane) piskoposluğuna getirildi. 1252'de Patrik Ignatius'un ölümü üzerine patrik olması için John Bar Madani'ye (Yuhannâ İbnü'l-Ma'denî) karşı Diyonisius'u destekledi. Diyonisius patrik olunca kendisi de 1253'te Halep metropolitliğine getirildi. Ancak muhaliflerinin daha önce davranıp Halep hâkimi el-Melikü'n-Nâsir Selâhaddin Yûsuf'un desteğini sağlamaları üzerine Halep'te tutunamadı ve tekrar Malatya'ya döndü. Bir iki yıl Barsûmâ Manastırı'nda Patrik Diyonisius'un yanında kaldıktan sonra Dimaşk'a gitti ve el-Melikü'n-Nâsir'dan Diyonisius'un patrikliğinin tasdikini talep etti. Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus tarafından Batı Ya'kûbîleri'ne patrikliği onaylanan Diyonisius'un Doğu Ya'kûbîleri patrikliğine tayini hakkında da berat aldı. Moğollar Ocak 1260'ta Halep'e